

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**Van Icones tot Effigies : de in 1609 in boekvorm uitgegeven
portrettencollectie van Leidse geleerden en haar navolgers**

Tolsma, M.

Citation

Tolsma, M. (2016, September 7). *Van Icones tot Effigies : de in 1609 in boekvorm uitgegeven portrettencollectie van Leidse geleerden en haar navolgers*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/42754>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License:

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/42754>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/42754> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Tolsma, Marijke

Title: Van icones tot effigies : de in 1609 in boekvorm uitgegeven portrettencollectie van Leidse geleerden en haar navolgers

Issue Date: 2016-09-07

Van Icones tot Effigies

De in 1609 in boekvorm uitgegeven portrettencollectie
van Leidse geleerden en haar navolgers

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN
DE GRAAD VAN DOCTOR AAN DE UNIVERSITEIT LEIDEN,
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS PROF. MR. C.J.J.M. STOLKER,
VOLGENS BESLUIT VAN HET COLLEGE VOOR PROMOTIES
TE VERDEDIGEN OP WOENSDAG 7 SEPTEMBER 2016
KLOKKE 16.15 UUR

door

Marijke Tolsma

geboren te 's-Gravenhage
in 1959

PROMOTIECOMMISSIE

Promotoren:

Prof. dr. R.C.J. van Maanen (promotor; Universiteit Leiden)

Prof. dr. R.E.O. Ekkart (promotor; Universiteit Utrecht)

Leden van de promotiecommissie:

Prof. dr. L.J. Dorsman (Universiteit Utrecht)

Prof. dr. P.G. Hoftijzer (Universiteit Leiden; secretaris)

Dr. G.A.C. van der Lem (Universiteitsbibliotheek, Leiden)

Mevrouw dr. O. van Marion (Universiteit Leiden)

Prof. dr. W. Otterspeer (Universiteit Leiden)

Prof. dr. G.J.J. van der Sman (Universiteit Leiden)

Dit proefschrift is tot stand gekomen mede dankzij een
Fellowship van het Scaliger Instituut van de Universiteit Leiden

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf

Inleiding 1

<i>Probleemstelling</i>	2
<i>Cultuurhistorische context</i>	2
<i>Historiografisch overzicht</i>	3
<i>Opzet en onderzoeksvragen</i>	6
<i>Verantwoording</i>	10

1 Introductie van de boeken 13

<i>Icones</i>	14
<i>Titelprent</i>	15
<i>Voorwoord</i>	15
<i>Portretten</i>	16
<i>Illustris Academia</i>	16
<i>Voorwerk</i>	17
<i>Alma Academia</i>	20
<i>Icones, elogia ac vitae</i>	21
<i>Voorwerk en portretten</i>	22
<i>Nawerk</i>	22
<i>Athenae Batavae</i>	23
<i>Liber I</i>	25
<i>Liber II</i>	25

2 Voorlopers en voorbeelden 27

<i>Functionele reeksen en viri illustres</i>	28
Recente inzichten in de voorgeschiedenis van zeventiende-eeuwse gedrukte portretseries	29
<i>Andreas Wartmann</i>	31
<i>Gilbert Tournoy</i>	36
Universitaire portrettencollecties	39
Leidse voorlopers van <i>Icones</i>	40
Twee niet-Leidse voorbeelden met een Leids randje	46

	Besluit	47
3	Doel en achtergrond	49
	Wat over de doelstellingen in de boeken zelf staat geschreven	51
	Beeldvorming en promotie van de Leidse universiteit	53
	<i>Rondom de stichting van de universiteit</i>	53
	<i>De prent van de inauguratieoptocht</i>	58
	<i>Universitaire beeldvorming</i>	60
	<i>PR en marketing door de universiteitsbibliotheek</i>	61
	<i>Ideeën voor de decoratie van de bibliotheek en de prent van het interieur</i>	65
	(a) <i>Verheiden als antwoord op Merula?</i>	71
	(b) <i>Icones als antwoord op Merula?</i>	74
	<i>Icones als voorbeeldboek? Het fries in de Bodleian Library</i>	75
	(a) <i>Verheidens Praestantium en het fries in de Bodleian Library</i>	79
	(b) <i>Het portret van Janus Dousa in het fries in de Bodleian Library</i>	80
	Boeken en portretten als herinnering: souvenirboeken	84
	<i>Studenten, alumni en niet-universitaire reizigers als doelgroep</i>	85
	<i>Deliciae Batavae</i>	87
	<i>Het album amicorum van Daniël de Marees</i>	91
	Kopers en eigenaren	94
	<i>Een geschenk voor prins Maurits</i>	95
	<i>Hollands en Gelders familiebezit</i>	95
	<i>Een collectors item voor de prins van Wales</i>	97
	<i>Een aandenken aan Leiden van Tobias Ölhafen a Schöllenhach</i>	98
	Besluit	99
4	Samenstelling en inhoud	101
	Titelblad	101
	<i>Pallas Athena en Apollo</i>	104
	<i>Pallas Athena als 'gezicht' van de universiteit</i>	107
	Tekstgedeelten	114
	Portretten	115
	<i>Het aantal portretten</i>	116
	<i>De keuze van de portretten</i>	118
	<i>Wie zijn afgebeeld?</i>	124
	Volgorde van de portretten	130
	De Appendix in <i>Athenae Batavae</i>	134
	<i>Icones en Illustris Academia: terminus post quem en terminus ante quem</i>	136
	Losse prenten	138
	Ontwerpen	141
	Besluit	146

5	Uitgevers, kunstenaars en samenstellers	148
	De uitgever: Andries Clouck (ca. 1580-1641)	148
	<i>Het fonds van Andries Clouck</i>	152
	<i>Boekillustraties in het fonds van Clouck</i>	153
	De firma Elzevier en de samenwerking met Clouck	159
	Uitgever Jacob Marcus	161
	<i>Auteurs bij Jacob Marcus</i>	162
	Uitgever Joost van Colster	163
	<i>Auteurs bij Joost van Colster</i>	163
	Financiën en garanties	164
	Kunstenaar Willem van Swanenburg (1580-1612)	166
	<i>Leertijd</i>	170
	<i>Contacten met Jacques de Gheyn II</i>	173
	<i>Ander werk van Willem van Swanenburg</i>	174
	Kunstenaars in de <i>Appendix van Athenae Batavae</i> : Crispijn de Passe I en Simon de Passe	178
	Johannes Meursius als auteur van <i>Icones</i> ?	179
	Netwerken	181
	<i>Scriverius en Meursius</i>	183
	<i>Auctor intellectualis</i>	186
	Besluit	190
6	Later gebruik van de koperplaten	191
	Oude platen hergebruikt door Pieter van der Aa	194
	<i>Les vrays portraits</i>	197
	<i>Effigies</i>	200
	<i>De lustrumuitgaven van 1725</i>	206
	Oplage	210
	Nog éénmaal: Leidse academische portrettencollecties	213

Conclusies	214
-------------------	------------

Bijlagen	221
-----------------	------------

Bronnen en literatuur	316
------------------------------	------------

Abstract	339
-----------------	------------

Curriculum Vitae	342
-------------------------	------------

WOORD VOORAF

De oorsprong van mijn belangstelling voor geschiedenis moet waarschijnlijk gezocht worden in de interesse die mijn vader mij daarvoor als kind heeft bijgebracht. Op wandelingen door de Haagse binnenstad of, samen bladerend in zijn 'plaatjesboeken' met afbeeldingen uiteenlopend van Rembrandts portretten in het Rijksmuseum tot Mari Andriessens 'mijnheer Lely' op de Afsluitdijk, werd *en passant* de hele vaderlandse geschiedenis doorgenomen.

Dat die belangstelling voor geschiedenis en kunst voor mij al vroeg zo vanzelfsprekend was en dat die geen moment werd ervaren als een dwingend 'moeten', heeft ertoe bijgedragen dat de aandacht ook tijdens mijn studie steeds heeft gelegen in die gebieden waar kunst en geschiedenis elkaar ontmoeten en aanvullen.

Velen zijn voor mij van betekenis geweest op weg naar en tijdens dit onderzoek. Sommigen van hen zijn al gestorven; prof. dr. Elze Jan Kuiper, prof. dr. Hans Posthumus Meyjes en prof. dr. Jan van den Berg wil ik hier toch noemen, omdat zij, geen kunsthistorici maar theologen, mij al in mijn studietijd geïnspireerd hebben en mij hebben aangespoord om toch vooral vertrouwen te hebben en vol te houden, ieder op zijn geheel eigen wijze.

Dankzij een *fellowship* van het Scaliger Instituut heb ik in 2010 enkele maanden kunnen studeren aan de universiteitsbibliotheek te Leiden. Prof. dr. Harm Beukers, Scaliger-hoogleraar, en Kasper van Ommen, coördinator van het instituut, zijn de jaren daarna altijd coulant gebleven: de nieuwe Scaligerkamer (en daarmee ook de voorrechten die een *fellow* geniet) bleef voor mij toegankelijk.

Het personeel van de Studiezaal Bijzondere Collecties beschikt niet alleen in zeer hoge mate over deskundigheid, maar ook over geduld en flexibiliteit en de nodige dosis humor; dr. Anton van der Lem heeft, met zijn ervaring als conservator Oude Drukken en door zijn brede kennis, mij heel wat materiaal gebracht waar ik anders niet eens naar gezocht zou hebben. Het is fijn om in zo'n omgeving te kunnen werken.

Zonder de betrokkenheid vanuit die andere Leidse universitaire collecties, het Academisch Historisch Museum en het vroegere Prentenkabinet, zou mijn onderzoek niet alleen veel minder aangenaam, maar beslist ook minder vlot zijn verlopen. De staf van het AHM, prof. dr. Willem Otterspeer en vooral Corrie van Maris, collectiespecialist, was vanaf het eerste uur geïnteresseerd en behulpzaam en genereus in het

verschaffen van toegang tot materiaal uit de collecties. Jef Schaeps, conservator Prenten en tekeningen, heeft mij meermaals haast op afroep (kluis)materiaal gebracht zodat er voldoende tijd overbleef om uitgebreide gesprekken te voeren – ook over onze onderzoeken.

Prof. dr. Chris Heesakkers en prof. dr. Henk Jan de Jonge hielpen me onvermoeibaar en genereus met de vertaling van Latijnse passages. Prof. dr. Paul Hoftijzer leverde commentaar op een eerdere versie van mijn boek, waarvan ik veel en dankbaar heb geprofiteerd.

Dr. Adrian Edwards, *lead curator* in de British Library, heeft mij in de zomer van 2012 ingevoerd in bijzondere koninklijke materie uit de zeventiende-eeuwse bibliotheek van prins Henry Frederick. Frau dr. Regina Mahlke is mij in de Staatsbibliothek zu Berlin meer dan behulpzaam geweest, onder andere bij het ontcijferen van zeventiende-eeuws Duits handschrift. André van Noort, archivist bij ELO (Erfgoed Leiden en Omstreken), en Bram Plantinga keken mee bij de transcriptie van enkele teksten. Tanja Kootte was als altijd een hartelijke steun in Museum Catharijneconvent.

Ik prijs me gelukkig met de vrienden en vriendinnen die in de loop der jaren altijd naar me hebben willen luisteren en die niet zelden waardevolle suggesties hebben gedaan. Van hen noem ik hier enkelen, zonder dat ik anderen daarmee tekort wil doen: Evelien Bachrach-Seeger – we brachten uren samen op de Scaligerkamer door – nu vriendin overzee; Mijnke Bosman-Huizinga, die, met Henriëtte Roland Holst, altijd bij mij zal zijn; Ellen de Bruijne, mijn steun en toeverlaat te allen tijde; Peter Kattenberg, (levens)kunstenaar bij wie ik het ‘proefschriftschrijven’ afkeek; Marius van Leeuwen, die mijn leven verrijkte, ook met zijn kennis van muziek en literatuur, en met Arminius, natuurlijk; Mireille Madou, wier Santiago ook mij heeft bijgestaan en die mij leerde dat de Camino via Vlaanderen naar Spanje leidt; Ton van Schaik, mijn Utrechtse vriend; Nicolette Sluijter-Seyffert, met wie het echt niet altijd alleen maar over kunst-, kunstgeschiedenis musea of de MNL gaat; Ernestine van der Wall, die mij leerde nooit op te geven; Ineke Wesseldijk – *Amicitiae causa*; Lieselot Wirtz, die mij met haar rode potloodje behoedde voor nog meer fouten.

Bijzondere dank gaat naar André van de Waal, die het omslag ontwierp. Al die jaren waarin ik aan mijn boek heb gewerkt, voerden wij inspirerende, soms urenlange conversaties. Jonathan Bos nam mij veel werk uit handen: hij verzorgde de heldere lay-out.

Liesbeth Orthel en Annemiek Ouwerkerk, mijn paranimfen, hebben mij steeds terzijde gestaan. Zij zijn, zeker na dit gezamenlijke avontuur, vriendinnen voor het leven. Met hen kan ik over alles praten, niet alleen over mijn boek.

Tenslotte: ik zou mijn boek niet hebben kunnen schrijven zonder de solide, vertrouwde en warme thuisbasis die mijn gezin mij geeft. Dorine, Jaap en Pieter zijn, hoewel al een tijdje ‘uitwonend’, inmiddels zo ver dat zij nu mij kunnen adviseren bij mijn werk. Hans van der Meij weet dat ik niet zonder hem kan.

Leiderdorp, augustus 2016